

човјечанство и несврстаност. Свеске Института за проучавање националних односа бр. 20, Сарајево 1987). Стојећи на свјетском раскршћу данас, ми смо, такође, у својој раскрсници између оживљавања неких одлика наших средњовјековља и модерне југословенске социјалне државе. С једне стране, склизавано у 19. вијек, боље рећи, у још раније периоде историје наших народа, а с друге стране тражимо своје мјесто у Европи и у њеном начину живота, своје мјесто у свијету. Али, не саобразно нашем економско-политичком географском положају, већ мајмунским угледањем, које испада фарса. Али, о томе нећу сада говорити. О томе сам, колико историчар може рећи, досада и понешто рекао. Осим тога, ако ми не понестане снаге и воље, написаћу прилог под насловом *Едвард Кардељ и ја лично и у схватању социјалистичке демократије и односа међу југословенским народима*.

ИЉАС ХАЦИБЕГОВИЋ

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА НА РАСКРШЋИМА НОВИЈЕ ИСТОРИЈЕ*

У 19. и 20. вијеку настала је обимна литература, од сериозних дјела до испредања разних "теорија" и комбинација о вјерским и етничким питањима и формирању нововјековних држава уопште и на југословенском простору посебно. Та литература је припремала и пратила настанак, развој и институционализирање националних покрета у специфичним југоловенским условима вјерске и етничке измијешаности. Начело "један народ, једна држава" под којим се водила борба за уједињење Италије и Њемачке у 19. вијеку било је прихваћено и у националним покретима балканских, а унутар њих и југословенских народа. Сви национални програми југословенских народа из претходног вијека предвиђали су да у националној држави окупе припаднике свог народа, без обзира на то што су они више или мање били измијешани с другим народима. Мозаик свјетских религија и култура, с мноштвом сродних и различитих етничких група међусобно измијешаних, показао се као велика препрека за примјену поменутог начела и, истовремено, као дуготрајан извор националних, вјерских и других диоба и сукоба. При томе су се једни борили за свој идентитет и опстанак, а други за успостављање националне хегемоније. Посебан оквир, те политички, економски и културни декор овим покретима давали су Хабзбуршко и Отоманско Царство, а касније, Њемачка и Италија, мале балканске династије с вјерским, војним, земљопосједничким и буржоаским олигархијама. У све то уклапао се добар дио националних интелигенција које су стварале митове и идеолошки припремале остварење националне хегемоније.

Паралелно с екстремним националним програмима, међу омладином, интелигенцијом и младим националним буржоазијама, крчиле су себи пут идеје југословенске и балканске узајамности и сарадње, које поступно сазријевају у покрет за стварање југословенске државе, при чему се формирају два идеолошка и политичка прилаза – грађански и социјалистички.

Стварање југословенске државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године није донијело очекивану националну равноправност народима који су ушли у њен састав. То је условљавало наставаљање ранијих националних сукоба изражених у готово свим облицима живо-

* Стицајем околности, текст И. Хаџибеговића није презентирани на научном скупу *Култура, филозофија историје и модерни индивидуалитет*. Но, с обзиром на разматрану проблематику, Редакција је сматрала корисним да се и овај текст објави у склопу датог тематског блока

та – од политике, економије и културе до социјалних и класних супротности. Ту се, гледано историјски, оживљавају вјерски и национални повинизми, дијелом ослоњени на традицију из 19. вијека, а дијелом инспирисани италијанским и њемачким фашизмом и његовом расном теоријом.

Сусрет екстремних националиста и фашиста на територији Југославије 1941–1945. године донио је њеним народима највећу трагедију у историји – геноцид над читавим народима, братоубилачки рат и вјештачке границе међу народима и највеће људске и материјалне жртве.

Поново се традиција националних и вјерских сукоба нашла на путу изградње демократских односа међу народима и југословенским републикама. Поново се принцип "један народ, једна држава" сукобио с националним и вјерским мозаиком на југословенском простору.

На малом босанскохерцеговачком простору од 57.027 км² (1878) или 51.129 км² (данашње границе) давно у историји сусреле су се четири свјетске религије: католицизам, православље, ислам и јеврејство (мојсијевство), а у модерној историји формира се исто толико нација чији се мозаик, досељавањем са стране након 1878. године, претвара у праву мјешавину народа и конфесија. На улицама већих босанских и херцеговачких градова, крајем 19. и почетком 20. вијека, могло се чути више од десет језика. Три најбројнија народа били су Срби, Муслимани и Хрвати, па је ова југословенска покрајина, са централним ноложајем у југословенском простору, постала изузетно важан фактор у зближавању југословенских народа, али и у њиховом удаљавању и сукобљавању. Босна и Херцеговина је кроз цијелу модерну историју била више или мање спорна у српско–хрватским односима (изузимајући авнојевско рјешење) и много се труда уложило у доказивање да ли је ова покрајина српска или хрватска земаља и да ли су Муслимани припадници српског или хрватског народа исламске вјероисповијести. Ова питања се и данас постављају, као да се у претходних стотину година ништа није догодило у националном развоју свих, па и муслиманског народа.

Гледано с демографског становишта, вјерски и национални мозаик у Босни и Херцеговини представља интересантан феномен. У посљедњих двије стотине година у њој су харале разне спидемије које су односиле и до једне трећине становништва, вођени устанци који су готово читав 19. вијек знатно демографски уназађивали српско село, османски ратови у којима су гинули босанскохерцеговачки муслимански војници. Њихово страдање настављено је у покрету отпора против аустроугарске окупације 1878. године, а у свјетским ратовима, на разним зараћеним странама гинули су припадници свих народа, посебно оних који су били изложени геноциду. И поред свега, припадници било које вјере и нације никада нису имали апсолутну већину, нити су створили већи етнички чист простор. Три најбројнија народа само су варирали у процентима: Србо од 32 до 44,5, Муслимани од 25 до 44, Хрвати од 17 до 23 и остали (Јевреји, Југословени, Роми и др.) од 1 до 10%.

У раздобљу од само 70 година модерне историје, Босна и Херцеговина је три пута почињала испочетка: 1878, 1918. и 1945. године. Само у покрету отпора аустроугарској окупацији у првом и другом свјетском рату погинуло је преко милион људи, а сваки пут живот је настављен на згариштима, с тешким људским траумама. У првом свјетском рату умрло је од глади преко 100.000 дјецe, демографски губитак пео се на 250.000 до 300.000 лица (12,5 до 15 процената укупног становништва покрајине), а ратна штета процијењена је на близу 2,5 милијарди златних франака. То је представљало око једну петину укупних људских жртава у југословенским земљама и скоро једну четвртину укупне ратне штете на читавом том подручју. У другом свјетском рату Босна и Херцеговина доживјела је још већу катаклизму. Остало је 140.000 ратне сирочади, а људски губици пењу се до 700.000 људи палих у разним војскама и као жртве геноцида и фашистичког терора (у

њој је онеспособљено и уништено 87% школа, 126.574 стамбених зграда, око 4.500 км путева, 130 већих индустријских предузећа и 24 рудника. Од народа је одузето 237.449 коња, 842.048 говеда, 2.289.500 оваца и коза, 407.680 свиња и уништено око 2.600.000 стабала разног воћа).

Огромне људске и материјалне жртве које су се догодиле у три наврата у модерној историји Босне и Херцеговине не иду у прилог изреци да је историја учитељица живота, него много више онима који су тврдили да из историје ништа нису научили. У том погледу, Босна и Херцеговина има посебно тужну страну своје историје која се састоји од вишедеценијских вјерских и националних завада, уз учешће припадника сва три најбројнија народа. Разне злоупотребе неугог и сиромашног муслиманског, српског и хрватског народа створиле су, задњих 150 година, нерегуларне војне формације као појаву дугог трајања и вјерног савезника свих јужнословенских криза до дана данашњег. Тачно се не зна када и којим формацијама се почело, али су у историјском памћењу остајали егзекутори или извршиоци политике освајача или екстремних вјерских и националних покрета и странака, или удружених и једних и других. Њихови творци и налогодавци настојали су да окуне наоружане, декларисане, вјерски и национално фанатизоване, нерегуларне и полувојне формације, увијек недисциплиноване и спремне за извршавају најпрљавије послове које избјегавају да чине регуларне армије. Звале се те формације башибозук, шуцкор, усташа, комита, четник, легија, гарда, милиција, стража и заштита, историјски и суштински нема битних разлика у њиховој функцији. Тај историјски арсенал поново се нашао на дјелу једног националистичког и вјерског рата, обогаћен европском тековином "легијом странаца", пријети да и Босна и Херцеговина по четврти пут у задњих 150 година буде уведена у највећу и најсрамотију трагедију, јер се више не ради о егоизму страног завојевача (мада се не могу порећи и страни интереси и утицаји), него о егоизму домаћих екстремних националних и вјерских олигархија, које нотхрањују мржњу и провалу свакојаке људске стихије за остваривање великонационалних програма који се нису могли остварити у вријеме стварања националних држава у 19. вијеку. У оба свјетска рата, када је формирана нова европска и свјетска политичка карта, југословенски народи су створили заједничку државу, онакву каква је била могућа у датим историјским околностима. У тим договорима и преговорима Босна и Херцеговина није увијек добро пролазила, али је, углавном, успијевала да сачува своју цјеловитост и историјски условљену посебност.

У последњих двије стотине година Босна и Херцеговина је мијењала пет различитих државних оквира и система: османски, аустроугарски, југословенски, тзв. НДХ и социјалистичке Југославије, било је мноштво комбинација око њене подјеле и припајања на разне стране, али ниједна није успјела да трајније разгради њен природноисторијски и друштвеноисторијски оквир. И данашње идеје о регионализацији њеног простора немају будућности, јер се не одвијају у складу с друштвеноисторијским, природно географским, економским, културно-просвјетним, па и вјерским и националним претпоставкама. Стварање регија као патуластих и затворених територијалних цјелина заснованих на вјерској и националној компоненти у нашим савременим условима више је насиље над природним процесима сарадње и узајамног прожимања него остварење демократских принципа националне и вјерске равноправности. Што се тиче актуелизирања кантонизације, треба имати у виду да она има свој једини примјер у Швајцарској, која је у читавој другој половини 19. вијека била "лабораторија европске демократије", док је тада у Босни и Херцеговини било писмено само 3% народа. За швајцарски примјер потребно је бити бар мало Швајцарске.